

XVI asyrda Siriya türkmenleri

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 январа, 2025

XVI asyrda Siriya türkmenleri XVI. YÜZYILDA SURIYE TÜRKMENLERİ

Onaltıncı yüzyılda Suriye’de yaşayan Türkler, Türkmen adı verilen ve sayıları oldukça kalabalık olan unsurlardan meydana geliyordu. Türkmenler’in Suriye’ye gelişleri ise XI. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Selçuklular’ın 1040 yılında kazandıkları Dandanakan savaşından sonra, devletin asıl gücünü meydana getiren Türkmenler veya diğer adıyla Oğuzlar, yurt tutmak amacıyla dalgalar halinde Ön-Asya’ya intikal ederken, birçok Türkmen boy ve oymağı da 1063 yılından itibaren Suriye’ye girerek kendi hayat şartlarına uyabilecek bölgeleri vatan edinmeye başladılar.[1] 1070-71 yılında Nâvekiyye Türkmenleri Suriye’ye geldiler ve Nâvekiyyeler’den olan Atsız Kudüs, Dimaşk ve diğer yerleri fethederek buraların hakimi oldular. 1077’de Selçuklu hükümdarı Melik-Şah, kardeşi Tutuş’u Suriye melikliğine tayin ettiğinde beraberinde çok sayıda Türkmen beyi ve onların mahiyetlerindeki kalabalık zümreler de Suriye’ye geldiler. Daha sonra, Haleb emiri İmadeddin Zengi Şehrizer ve Erbil bölgesindeki Yıvalar’ın mühim bir kısmını Haleb bölgesine getirdi.[2]

Suriye’ye yapılan Türkmen göçleri, Anadolu Selçuklu ordusunun Köseadağ’da 1243 yılında Moğollar’a mağlup olmasından sonra da devam etti; Anadolu’da nizamları bozulmuş olan 40 bin çadırlık büyük bir Türkmen topluluğu Haleb bölgesine gelerek yerleştiler.[3]

Dolayısıyla, daha XIII. yüzyılda Suriye’de kalabalık bir Türkmen zümresi yaşıyordu ve bunlar Boz-Ok ve Üç-Ok şeklindeki eski Oğuz ikili teşkilatını da muhafaza ediyorlardı. 16. yüzyılda Şam, Trablusşam, Hama, Hums ve Haleb sancaklarına ait tahrir defterlerinde yer alan Haleb, Şam, Salur ve Çoğun Türkmenleri de bu Boz-Ok ve Üç-Ok kollarına mensuplardı.

I. Suriye’deki Türkmenlerin İdarî, Hukukî ve İktisadî

Teşkilatları

Yaşadıkları hayat tarzının icabına uygun olarak mevsimden mevsime yaylak ve kışlakları arasında daimî olarak hareket eden konar-göçerler, Osmanlı cemiyetinin önemli unsurlarından birini teşkil ediyorlardı. Bunlar iktisadî hüviyetleri itibariyle hayvancılıkla meşgul oldukları için biraz da sürülerine otlak bulmak endişesiyle zamanlarının önemli bir bölümünü değişik yerlerde geçirmek zorunda kalıyorlardı. Konar hale geçecekleri zaman çadırlarını yazın köyler, harabeler veya eski iskân bölgeleri yakınına kurarlar, kışın ise kasabaların civarında bulunurlardı.[4]

Konar-göçer aşiretleri belli bir vergi dairesine bağlayarak, merkeziyetçi idare tarzı ile daimî bir kontrol altında bulunduran Osmanlı yönetimi, muhtelif zamanlarda bunlardan faydalanmak yoluna gitmiştir. Bilhassa konar-göçerlerin hayvancılıkla uğraşmaları ve geniş hayvan sürülerine sahip olmaları, imparatorluğun bu konuda duyulan ihtiyaçlarını gidermesine imkân sağladığı gibi, derbent ve geçitlerin muhafaza edilmesi, herhangi bir sefer esnasında devletin tespit ettiği kadar asker göndermeleri gibi hususlarda bunlardan da istifade ediliyordu.[5] Devlet, aşiretlere genellikle kendisine zengin gelir kaynağı temin eden reâyâdan bir sınıf nazariyle baktığından onların toplu gruplar halinde yaşayanlarından zamanla kadıllıklar ve sancaklar teşkil etmiş ve bu suretle onlar idarî ve malî bir teşkilata da tâbi tutulmuşlardır.[6]

Türkmenler, XVI. yüzyılda İl veya Ulus adları altında muhtelif gruplara ayrılmışlardı. Bu illerin bazıları Osmanlı devleti tarafından istiklâllerine son verilen eski siyasi câmialarının kalıntıları olup, onların adlarıyla anılıyordu.

Türkmen illeri genellikle boy veya tâife adını taşıyan teşekküllerden meydana geliyordu ve bu tâifeler boy beyleri tarafından idare olunuyordu.[7] Beyler, boy içerisinden cesareti, malî kudreti, doğruluğu ile tanınan kimseler arasından seçim yolu ile iş başına gelirlerdi. Bu seçim devlet tarafından tasdik edildikten sonra, onlara bir beylik beratı

gönderilirdi. Gerektiği zaman, yeni yönetimde âcizlik gösterdikleri veya kendisine bağlı olan aşiretlere zulmettikleri zamanlarda, devletin bunları azletme yetkisi de vardı.[8]

Türkmen defterleri incelendiğinde, boy beyliğinin umumiyetle irsî bir müessese olduğu anlaşılıyor. Çünkü, Haleb Türkmen tâifelerinde 1520-1536 yılı tahrir defterlerinde görülen beyler aynı boy ailesi efradından olan kimselerdir.[9] Beyliğin irsî olarak intikal ettiği boylarda, boy ailesinin yanı sıra bir torun grubunun mevcudiyeti de görülüyor ki bunlar, konar-göçer teşekküllerin idarecileri ile beraber bir aristokrasi teşkil ediyorlardı.[10] Türkmen tâifeleri, muhtelif cemâatlere (oymaklara) ayrılmışlardı. Her cemâatin başında kethüdâ denilen oymak başları vardı[11] ve bunlar oymaklara, Türkmen Kadısı'nın veya Türkmen Emni'nin (=Türkmen Nazırı) arzı ile atanırlardı.[12] Fakat kethüdâlar hakkında oymak ahalisinin kefaletleri lâzım olduğu gibi, kanunen tayin edilmiş olan vergilerini Türkmen eminlerine (ya da has voyvodalarına) vermeyi taahhüt etmeleri de şarttı. Bundan sonra daha ziyade bu hususun hükümet tarafından kabul edildiğine dair bir berât gönderilirdi. Eğer oymağı idarede başarılı olamazlarsa ve vergi toplamada ihmalleri görülürse oymak halkının şikâyetleri ve has voyvodalarının bu durumu onaylamaları ile görevlerinden azledilip yerlerine daha uygun birisi seçilirdi.[13]

Türkmenler, en fazla koyun ve keçi beslerler ve geçimlerini büyük ölçüde bunlardan sağlardı. Ayrıca, bazı Türkmen gruplarının at, katır ve eşek gibi yük ve binek hayvanları ile manda besledikleri de görülmektedir. Türkmenler besledikleri koyun ve keçilerin miktarına göre devlete vergilerini (ağnam resmi) yıllık olarak öderlerdi. Öte taraftan her yetişkin erkek durumuna göre vergi mükellefiydi. Muayyen miktarda koyunu olan evli kişiler "hane", yeterli miktarda veya hiç koyunu olmayan evli kişiler "bennâk", bekâr olup da koyunu olmayanlar ise "mücerred" statüsünde idiler ve vergileri buna göre tayin edilirdi. Haneler besledikleri her iki koyun için 1 akçe, her manda (câmûs) için de 6 akçe vergi verirlerken,[14]

bennâk olanlardan 12 akçe (bennâk resmi),[15] mücerred olanlardan da 6 akçe (mücerred resmi)[16] vergi alınırdı. Türkmenlerden, ağnâm resminden başka, bir sancakta kışlayıp kalanlardan yılda bir defa olmak üzere Mart ayında “otlak ve yatak resmi” olarak, sürü başına-ki her sürüdeki koyun adedi 300’dür-birer koyun alınırdı.[17] Ayrıca, sancakta kışlayan her hane, “resm-i duhân” adıyla, 12 akçe vergi öderdi.[18] Türkmenler hâs (padişah hassı) reâyâsı oldukları için “serbest” statüde idiler. Bu sebeple sancakbeyi ve subaşılarının bunlara müdahale etmeye salâhiyetleri yoktu. Türkmenlere ait her türlü rüsûm Türkmen eminleri tarafından toplanıyordu. Türkmenlerden hayvancılığın yanı sıra zirâatle de meşgul olanlar vardı. Bunlar, ağnam vergilerini Türkmen eminine, resm-i çiftlerini ve öşürlerini ise buldukları yerlerdeki sahib-i arz’a (yani toprak gelirin sahibi) verirlerdi.[19]

Türkmen illerinin hukukî davalarına Türkmen Kadıları bakardı. Bunların muayyen bir yeri olmayıp, tayin edildikleri oymaklarla beraber şehirden şehire gezerlerdi.[20] Aynı zamanda askerî hizmetlerde kendilerinden de istifade edilen Türkmenlerin alaybeyleri vardı. Haleb ve Şam Türkmenleri’nin alaybeyleri olduğu gibi,[21] 30 Kasım 1554’te Salur ve Çoğun Türkmenleri için de müstakil bir alaybeylik teşkil edilmiştir.[22] Alaybeyleri buldukları yerlerdeki yolların güvenliğini sağlamakla da görevlendiriliyorlardı. Mesela, Şam Türkmenleri alaybeyi olan Mehmed’e, Kudüs ve Mısır’a giden yolların emniyetini temin etmesinden dolayı, 1 Nisan 1561’de terakki verilmiştir.[23]

Türkmenler konar göçerlikten vazgeçerek davarlarını dağıtıp ziraatla meşgul olurlarsa yörüklükten çıkarlar, raiyyet yani çiftçi olurlardı. Tahrir zamanı on yıldan ziyâde hangi köyde sâkin oldukları yazılmış ise raiyyet resmini o köyün sipahisine verirlerdi.[24] Meselâ, Haleb Türkmenleri arasında yer alan Çoğun adlı cemâat, Antakya nahiyesinin Karaca Tut ve Saraycık köylerine 40-50 yıl önce gelip yerleştikleri ve koyunları da olmadığı için, 1550 yılı tahriri sırasında, Türkmen Defteri’nden[25] ihraç edilerek raiyyet

kaydedilmişlerdir.[26]

II. Suriye'de Yaşayan Türkmenler

XVI. yüzyılda Suriye'de konar-göçer olarak yaşayan Türkmenler, Haleb ve Şam Türkmenleri ile Salur ve Çoğun Türkmenleri'nden müteşekkildi.

1. Haleb Türkmenleri

Türkmen illerinin başında Haleb Türkmenleri'ni[27] saymak lâzımdır. Çünkü bu il, diğer illerin teşekkülünde önemli bir rol oynamıştır. Hatta bu sebeple onun hakkında Türkmen Uluslarının anası tâbiri dahi kullanılabilir. Zirâ, Oğuz teşekküllerinin ekserisi bu il arasında bulunuyordu.

Haleb Türkmen ili, adını taşıdığı vilâyetin batı ve kuzey taraflarında yaşıyordu. Haleb'in doğu ve güney taraflarında il'in münferit bazı teşekkülleri de vardı. İl'e bağlı kabilelerin bir kısım şubeleri eskiden beri Sivas taraflarında yaylağa çıkarlar ve orada Dulkadirli (Zulkadirli) teşekkülleriyle birlikte Yeni İl'i teşkil ederlerdi. Yine ona mensup bir kısım cemâatler de Bozulus'un Şam Türkmenleri kolunu meydana getirmişlerdir.[28]

Haleb Türkmenleri XVI. yüzyılın ikinci yarısında idarî bakımdan bir sancak olarak teşkilatlandırılmıştır.[29] Ayn-i Ali Efendi'nin risâlesinde, Türkmen sancağının önce sâliyâne ile idare edildiği ve sonra ref' olunarak iltizama verildiği anlaşılıyor.[30] Buna göre, sâliyâne ile idare edildiği senelerde vergi hasılatından sancakbeyinin sâliyânesi verildikten sonra, ziyâdesi miriye zabt ediliyordu. İltizama verildiği senelerde ise sancakbeyliği yirmi bin floriyi devlet hazinesine vermek ve bâd-i hevâ vergisini kendisi almak üzere Murad Bey'e, 13 Safer 992 (25 Şubat 1584) tarihinde ise, yine aynı şart üzere zu'amâdan Kalender'e verilmiştir.[31]

Haleb tahrir defterleri (Türkmen defterleri) tetkik edildiği zaman, Haleb Türkmen İli'nin Beğdili (Beydili), İnallu, Köpeklü Avşarı, Gündüzlü Avşarı, Beyliklü (Beğlik Avşarı), Harbendelü, Bayad ve Peçenek-Şah Meleklü olmak üzere 8

tâifeden[32] ve çok sayıda müstakil cemâatlerden[33] meydana geldiği görülmektedir. Bu müstakil cemâatlerin bazıları (meselâ, Eymîr, Döğer, Karkın, Kınık ve Kızık), geçmişte birer Oğuz boyunu teşkil eden ve XVI. asırda Haleb Türkmenleri arasında yer alan büyük teşekküllerdi.

Haleb Türkmen cemaatlerinin hepsi Haleb sancağında belirli bir yerde yaşamıyorlardı. Bunlar konar göçer oldukları için mevsimden mevsime yerlerini değiştirirlerdi. Haleb Türkmenlerinin bir kısmı Halep sancağının doğu taraflarına, bir kısmı da Şam, Antep, Birecik, A'zâz, Hamâ, Sürûc, Râvendân, Menbiç, Rum-kal'a, Gündüzlü, Bakrâs, Behisni, Kınık ve Malatya'ya kadar yayılmışlardı. Hatta doğuda başta Diyarbakır bölgesi olmak üzere, Mardin'in güneyindeki Deyr-i Zor'a kadar uzanan çöl bölgesi ile Erzurum'a bağlı muhtelif yerlerde sakin olan Boz-ulus Türkmenleri arasında dahi Haleb Türkmenlerine rastlanıyordu.[34]

Haleb Türkmenlerinin cemâat sayısı 1520'de 80, 1526'da 188, 1536'da 207, 1550-52'de 217 ve 1570'te de 241 olup, cemâat sayısında XVI. asır boyunca sürekli bir artış olmuştur.

Öte taraftan, 1526-1570 yılları arasında Haleb Türkmen cemâatlerinin sayısında olduğu gibi, nüfusunda da önemli derecede bir artış meydana gelmiştir. Türkmenlerin vergi nüfusu 1526'da 7.824 hane, 770 mücerred, 137 nefer iken 1536'da 8.047 hane, 2.694 mücerred, 1.140 nefer vergi nüfusuna (bkz. Tablo-2), 1550-52'de 8.588 hane, 5.248 mücerred ve 228 nefer vergi nüfusuna ve 1570'te de 10.185 hane, 7.474 mücerred, 250 nefer vergi nüfusuna yükselmiştir. (bkz. Tablo-3)

2. Şam Türkmenleri

Şam sancağında da çok sayıda Türkmen vardı. Bu sancağa ait tahrir defterlerinde kayıtlı bulunan Şam Türkmenleri, Kanuni zamanında 25, 1569/70 yılında 28 ve 1596/97 yılında da 30 cemaatten müteşekkildi. Şam Türkmenlerinin toplam vergi nüfusu ise Kanuni zamanında 1.410 hane, 71 mücerred, 29 imam; 1569/70'de 1.621 hane, 136 mücerred; 1596/97 yılında da 1.693

hane ve 161 mücerreden ibaretti. Söz konusu defterlerde Şam sancağındaki Türkmenlerin hangi bölgelerde yaşadıkları zikredilmemiştir. Fakat, buradaki Türkmenler arasında Bayad, Döğer, Kızık ve İnallu gibi önemli Türkmen kabilelerine mensup cemâatlerin de olduğu görülmektedir.

3. Salur ve Çoğun Türkmenleri

Suriye'de yaşayan Salur ve Çoğun Türkmenleri Oğuzlar'ın Üç-Ok koluna mensup olup, muhtemelen Çukurova bölgesine göç etmiş olan asıl zümrenin kalıntılarıydı.[35]

1519'da Trablus sancağında Hısnü'l-Ekrâd kazasına tâbi olarak 20 hane vergi nüfuslu küçük bir Salur şubesi bulunuyordu.[36] Bundan sonraki dönemlerde, Salur tâifesine bağlı muhtelif cemâatlerin olduğu ve bunların idarî bakımdan önce Hama'ya, 1570/71'de ise Hums'a tâbi oldukları anlaşılmaktadır. Çoğun Türkmenlerine gelince; bunlar idarî bakımdan 1570/71 yılına kadar Trablusşam sancağına, bu zamandan itibaren de Hums sancağına tâbi idiler.

Salur Türkmeninden olan cemâatlerin isim ve vergi nüfusları aşağıdaki Tablo-5'te verilmiş olup,[37] söz konusu tâifenin 1526/27'de 20, 1547-52'de 41 ve 1570/71'de de 39 cemâati vardı. Salur Türkmen tâifesini oluşturan grupların birçoğu, farklı bölgelerde bulunmaları sebebiyle birkaç kola ayrılmışlardı. Meselâ, Bayramlu adlı cemâatin 1526/27 ve 1570/71 yıllarında iki, 1547-52'de beş şubesi; Emir Gazilü adlı cemâatin 1547-52'de üç, 1570/71'de dört şubesi; Boğayirlü'nün de 1547-52 ve 1570/71'de üç şubesi vardı. Bunlar, aynı zamanda, Salur tâifesinin nüfus bakımından en kalabalık cemâatleri olup, tâifenin diğer önemli cemâatleri ise Beğiş Hacılı, İl-Basanlu, Kara Ahmedlü ve Süleymanlu idi. Suriye bölgesinde yaşayan bir başka önemli grup da Hama Bayadı idi. XVI. yüzyılın son çeyreğine kadar müstakil bir cemâat olarak varlığını sürdüren bu grup, 1570/71'de Salur tâifesi çatısı altında yer alıyordu ve idarî bakımdan, onlarla birlikte, Hums sancağına bağlı bulunuyordu. Yine, 1526/27 tahririnde vergileri Hama Bayadı ile birlikte yazılmış olan

Çalışlu adlı cemâatin de müstakil olduğu; fakat, sonraki yıllarda Salur tâifesine dahil edildiği anlaşılmaktadır.

Salur tâifesine nazaran daha az sayıda cemâati olan Çoğun tâifesinin 1519'da 10, sonraki senelerde ise 12 cemâati vardı (bkz. Tablo-6). Fakat, Çoğun Türkmenleri hakkında tahrir defterleri haricindeki kaynaklarda pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Faruk Sümer, bunların sadece isimlerinden ve yaşadıkları bölgelerden bahsediyor ki, bu bilgiler de yine tahrir defterlerine dayanmaktadır.[38] Bu tâifesinin nüfus bakımından önemli olanları Hızırlu (Hızır Hacılı), Said oğlu İsa, Eşkâflu, Yakubcalu, Köselü, Güneşli, Yahyalu ve Köse İsmail cemâatleri olup, bunların, Salur tâifesinde olduğu gibi, başka bölgelerde yaşayan kolları yoktu. 1570/71'de Köselü isimli iki cemâatin olduğu görülüyorsa da bunların biri (nüfusça kalabalık olanı) aslında Köse İsmail cemâatidir.

Tahrir defterlerinde verilen bilgilerden anlaşıldığına göre, Salur Türkmenleri XVI. yüzyılda Şam, Trablusşam, Haleb ve Hums bölgeleri ile neresi olduğu tam olarak açıklanmayan Suriye'nin doğusundaki vilâyetlerde yaşıyorlardı. Çoğun Türkmenleri ise kışın Tedmür tarafındaki vahalarda, yazın da Trablusşam ve Hums taraflarındaki yaylaklarda olurlardı. Hatta bu kabileden olan bir kısım cemâatler Antakya taraflarına giderek oralarda yerleşmişlerdi.

Dolayısıyla, Salur ve Çoğun Türkmenleri, kuzeyde Haleb'den başlayarak batıda Trablusşam'a, güneyde Hama, Hums ve Şam vilâyetlerine, doğuda ise Tedmür'e kadar uzanan geniş bir sahada konar-göçer olarak hayatlarını sürdürüyorlardı.

4. Suriye'de Yaşayan Türkmenlerin Tahminî Nüfusu

Tahrir defterlerinde, vergi mükellefi olan yetişkin erkek nüfusu hane (evli) ve mücerred (bekâr) olarak verilmiş, bazen de hane ve mücerred ayrımı yapılmaksızın vergi nüfusunun toplamı (nefer) belirtilmiştir. Bazı defterlerde imam olarak vazife yapanlar da ayrıca gösterilmiştir.

16. yüzyılda Suriye'de yaşayan Haleb Türkmenlerinin vergi nüfusu 1526'da 7.824 hane, 770 mücerred, 137 nefer iken

1536'da 8.047 hane, 2.694 mücerred, 1.140 nefer vergi nüfusuna, 1550-52'de 8.588 hane, 5.248 mücerred ve 228 nefer vergi nüfusuna ve 1570'te de 10.185 hane, 7.474 mücerred, 250 nefer vergi nüfusuna yükselmiştir.

Şam Türkmenleri'nin vergi nüfusunda da sürekli olarak bir artış meydana gelmiştir. Buradaki Türkmenler, Kanuni döneminde 1.410 hane, 71 mücerred ve 29 imam vergi nüfusuna sahip iken, 1569/1570'te 1.621 hane, 136 mücerred, 1596/97'de ise 1.693 hane ve 161 mücerred vergi nüfusuna yükselmişlerdir.

Yine, Salur ve Çoğun taifelerinin vergi nüfusunda da 16. yüzyılın sonlarına doğru önemli oranda bir artışın meydana geldiği gözlenmektedir. Salur Türkmenleri 1519'da 20 hane, 1526/27'de 1.092 hane (ayrıca, müstakil yazılmış olan Hama Bayadı 72 hane, Çalışlu ise 35 hane), 1547-52'de 467 nefer, 1.269 hane, 553 mücerred, 1570/71'de 1.968 hane, 943 mücerred vergi nüfusuna sahip iken, Çoğun taifesinin toplam vergi nüfusu da 1519'da 297 hane, 1536/37'de 623 hane, 147 mücerred, 19 imam; 1547'de 680 hane, 250 mücerred ve 1570/71'de de 827 hane, 148 mücerredden ibaretti.

Türkmenlerin yukarıda belirtilen vergi nüfuslarına dayanarak, muhtelif tarihlerdeki gerçek nüfuslarını tahminî olarak hesaplamak mümkündür. Bunun için, hane olarak gösterilen vergi mükelleflerinin her birini, anne, baba ve 5 çocuk olmak üzere, 7 nüfuslu bir aile itibar ederek, toplam hane sayısını 7 rakamı[39] ile çarptığımızda tahminî nüfusu elde edebiliriz.

Buna göre, XVI. yüzyılda Suriye'de yaşayan Haleb Türkmenlerinin toplam tahminî nüfusu 1526'da 55.405, 1536'da 66.621, 1550-52'de 61.180, 1570'te de 72.457 kişiden ibaret olmaktadır. Diğer Türkmen taifelerine gelince; Şam Türkmenleri'nin tahminî nüfusu; Kanuni döneminde 10.073, 1569/1570'te 11.347, 1596/97'de 11.851 kişi;. Salur ve Çoğun Türkmenlerinin tahminî nüfusu ise 1519'da 2.219; 1526/27-1536/37 yıllarında -müstakil yazılmış olan Hama Bayadı ve Çalışlu ile birlikte- 12.887; 1547-52'de 15.820, 1570/71'de de 19.565 kişiden ibaret olmaktadır.[40] Bütün bu Türkmen gruplarının tahminî nüfusunu topladığımızda ise, XVI. yüzyılda Suriye bölgesinde takriben yüz bin civarında Türk nüfusunun

mevcut olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

■ Sonuç

Şam, Haleb, Hama, Hums ve Trablus sancaklarında yaşayan ve konar-göçer hayat şartlarının bir icabı olarak Anadolu'nun doğusuna kadar yayılan Suriye'deki muhtelif Türkmen grupları XVI. yüzyılda bir hayli nüfusa ve çok sayıda büyük ve küçük baş hayvana sahiplerdi. Bu yüzden çoğu zaman hayvanlarına otlak bulmak maksadıyla mevsimden mevsime yerlerini değiştirmek zorunda kalıyorlardı. Bu mecburi gidiş gelişler sırasında ya da sair zamanlarda bazen hayvanlarının mühim bir kısmı salgın hastalıklar ve başka sair nedenlerle telef olurdu. Türkmenleri belirli bir vergi dairesine bağlayarak merkeziyetçi bir idare tarzıyla onları daima kontrol altında bulunduran Osmanlı hükümeti, yaşanan bu olumsuzluklar karşısında kayıtsız kalmıyor, onların mağduriyetlerini önlemek maksadıyla vergilerinin tespitinde ve tahsilinde bazı kolaylıklar gösteriyordu. Çünkü, Türkmenler devlet için önemli bir vergi kalemini meydana getirmekle birlikte; uygulanan idarî ve hukukî sistemleri sayesinde, yaşadıkları bölgelerde istikrarın korunmasında belli bir rol oynuyorlardı. Diğer taraftan, zamanla yerleşik hayata geçen ve yaşadıkları yerlere kendi kültürlerini taşıyan Türkmenler, Suriye coğrafyasının kültürel ve etnik dokusunun oluşmasında da mühim rol oynamışlardır.

Yrd. Doç. Dr. Enver ÇAKAR,
Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi / Türkiye.

Alıntı Kaynağı: Türkler, Cilt: 10 Sayfa: 413-421

■ Kaynaklar:

Arşiv Vesikaları

◆ Başbakanlık Arşivi

◆ Tahrir Defterleri: 68, 344, 372, 391, 397, 401, 418, 454, 491, 502, 1040, 1052 numaralı defterler.

- ◆ Mühimme Defterleri: I, IV numaralı defterler.
- ◆ Kâmil Kepeci Tasnifi, Ruus Defterleri: 211 numaralı defter.
- ◆ Kuyûd-ı Kadime Arşivi: 99, 179 ve 203 numaralı tahrir defterleri.

Tetkik Eserler

- ◆ AHMET REFİK, Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200), İstanbul, 1989.
- ◆ AKGÜNDÜZ, Ahmet, Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri, c. 5, İstanbul, 1992.
- ◆ GÜNDÜZ, Tufan, Anadolu'da Türkmen Aşiretleri-Bozulus Türkmenleri 1540-1640, Ankara, 1997.
- ◆ HALAÇOĞLU, Yusuf, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorlu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Ankara, 1991.
- ◆ KAFALI, Mustafa, "Suriye Türkleri, I", Töre Dergisi, XXI (1973), s. 32-34.
- ◆ KILIÇ, Orhan, "1597 Tarihli Mufassal Yörük Defterine Göre Halep Türkmenleri", Türk Dünyası Araştırmaları, 105 (Aralık 1996), s. 59-76.
- ◆ ORHONLU, Cengiz, Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı, İstanbul, 1987.
- ◆ SÜMER, Faruk, "XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumi Bir Bakış", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, XI (1952), s. 509-523.
- ◆ SÜMER, Faruk, Oğuzlar (Türkmenler), İstanbul, 1992.
- ◆ ŞAHİN, İlhan, "1638 Bağdad Seferinde Zahirî Nakline Memûr Edilen Yeni-İl ve Halep Türkmenleri", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Fatih Sultan Mehmed'e Hatıra Sayısı, XXXIII (1982), s. 227-236.
- ◆ ŞAHİN, İlhan, "XVI. Asırda Halep Türkmenleri", İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi, Prof. Dr. Tayyib Gökbilgin Hatıra Sayısı, XII (1982), s. 687-712.

■ Dipnotlar :

[1] Mustafa Kafalı, "Suriye Türkleri I", Töre Dergisi, XXI (1973), s. 32.

- [2] Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, İstanbul, 1992, s. 117.
- [3] M. Kafalı, Aynı makale, s. 33.
- [4] Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul, 1987, s. 12.
- [5] İlhan Şahin, "1638 Bağdad Seferinde Zahirî Nakline Memûr Edilen Yeni-İl ve Halep Türkmenleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Fatih Sultan Mehmed'e Hatıra Sayısı, XXXIII (1982), s. 228-229.
- [6] Faruk Sümer, "XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumi Bir Bakış", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XI (1952), s. 511.
- [7] Faruk Sümer, "XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumi Bir Bakış", s. 511; İlhan Şahin, "XVI. Asırda Halep Türkmenleri", s. 694.
- [8] Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorlu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara, 1991, s. 17.
- [9] Meselâ, Köpeklü Avşarı tâifesinin boy beyi 1520'de Köpek oğlu Durak Bey (Başbakanlık Arşivi (=BA), Tapu Tahrir Defteri (=TD), nr. 93, s. 693), 1526'da ise onun oğlu Emenlek Bey'dir (BA, TD, nr. 1040, s. 61). Yine Beğdili tâifesinin boy beylerinden olan At Güden Bey'in (BA, TD, nr. 93, s. 691) yerine de onun oğlu Karaman Bey geçmiştir (BA, TD, nr. 1040, s. 14).
- [10] Cengiz Orhonlu, Aynı eser, aynı yer.
- [11] İlhan Şahin, "XVI. Asırda Halep Türkmenleri", s. 694.
- [12] BA, Kepeci, Ruus Defteri, nr. 211, s. 6, 28, 33.
- [13] Cengiz Orhonlu, Aynı eser, s. 15.
- [14] "Ve resm-i ağnâm, koyun ve keçi kuzulayup tamam sürüye yaradıktan sonra oğlağıyla ve kuzusuyla 'add olunub her iki re'se bir akçe alına" (*Kânûnnâme-i livâ-i Haleb*, BA, TD, nr. 454, s. 3); "...her sağulur câmûsa üçer para ki altı akçe olur..." (BA, Aynı defter, s. 5).
- [15] "...ve koyunu olmayandan ve koyunu hakkı resm-i bennâkdan eksük olundan kânûn üzere on iki akçe resm-i bennâk alınub...", *Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadime Arşivi (=TKA)*, TD, nr. 203, varak 377.

[16] "...mücerred olub kâr-ı kisbe kâdir olandan altı akçe resm-i mücerred alınub...", TKA, Aynı defter, aynı yer.

[17] BA, TD, nr. 454, s. 5, madde 14.

[18] BA, Aynı defter, s. 5, madde 15.

[19] "Ve hâssa yörükler tâifesinden dahi zirâat eden sâhib-i arza resm-i çift verüb mâ'adâsı rüsûm-ı örfiyyeleri ve âdet-i aġnâmları Türkman emînlerine müte'allik olub hâssa-i hümâyûn için zabt ederler. Sancak subaşlıları ve gayrılar bi vechin mine'l-vücûh dahl etmeyeler", 943 tarihli Birecik Sancaġı Kanunnâmesi, Ahmet Akgündüz, Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri, c. 5, İstanbul, 1992, s. 632.

[20] C. Orhonlu, Aynı eser, s. 20.

[21] BA, Mühimme Defteri (=MD), nr. 1, s. 154, hüküm: 861.

[22] BA, MD, nr. 1, s. 222, hüküm: 1281.

[23] BA, MD, nr. 4, s. 200, hüküm: 2095.

[24] Ahmet Refik, Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200), İstanbul, 1989, Mukaddime, s. VII.

[25] Türkmen Defteri, Tahrir defterinde Türkmenler için ayrılmış olan kısım olup, müstakil olarak hazırlanan Türkmen defterleri de vardır.

[26] "Mezkûrların aslı Haleb Türkmenleri'ne tâbi' çoġun tâifesinden olub asla koyunları olmayub ve kırk elli yıldan berü Türkmen'den ayrılıub kazâ-i mezbûrede mütemekkin olub lâkin aslı Türkmen olub Türkmen Defteri'nde mukayyed olmaġla Türkmen Emînleri Subaşlıları dahl idub ve hayli zamândan mütemekkin olmaġla Toprak Subaşlıları dâhî dahl idub iki cânibden dahl olunmaġla rencide oldukları bâ'isden Türkmen Defteri'nden ihrâc olunub kazâ-i mezbûrede ra'iiyet kayd olundılar. Min ba'd vâki' olan rüsûmlarını Antakya emînleri hâssa-i hümâyûn için zabt eyleyeler. Türkmen Subaşlıları dahl ve ta'ârruz etmeyeler", BA, TD, nr. 454, s. 577.

[27] Haleb Türkmenleri ile ilgili ilk çalışma Faruk Sümer tarafından yapılmıştır. F. Sümer, Haleb Türkmenleri'nden, daha ziyade, diġer Türkmen grupları ile birlikte bahsetmiştir. Daha sonra, bu Türkmen ili hakkında müstakil çalışmalar da yapılmıştır. Bunların en önemlisi İlhan Şahin'in çalışmasıdır ("XVI. Asırda Halep Türkmenleri", İstanbul Üniversitesi Tarih

Enstitüsü Dergisi, Prof. Dr. Tayyib Gökbiçgin Hatıra Sayısı, XII (1982), s. 687-712). Bu konuda yapılmış diğeri bir çalışma ise Orhan Kılıç'ın "1597 Tarihli Mufassal Yörük Defterine Göre Haleb Türkmenleri" (Türk Dünyası Araştırmaları, 105 (Aralık 1996), s. 59-76) adlı makalesidir.

[28] Faruk Sümer, Aynı makale, s. 511-512.

[29] Türkmen Sancağı beğı Murad Bey'e 11 Cemâziye'l-evvel 984 (6 Ağustos 1576) ve 20 Şaban 984 (12 Kasım 1576) tarihlerinde yazılan hükümler, Ahmet Refik, Aynı eser, s. 27, 42.

[30] Ayn-i Ali, Kavânîn-i Âl-i Osman der hulâsa-i mezâmîn-i defter-i dîvân, İstanbul, 1280, s. 26.

[31] İlhan Şahin, Aynı makale, s. 693-694.

[32] Toktemürlü 1526'da, Oyratlu-Osmanlı-Kösecelü 1570'te ve Peçenek-Şah Meleklü de 1552-1570 yıllarında tâife olarak gösterilmiştir. Diğeri zamanlarda ise müstakil cemâattirler (bkz. İlhan Şahin, Aynı makale, s. 706).

[33] İlk tahrir defterlerinde müstakil olarak yazılmış bazı cemâatlerin sonraki yıllarda Bayad tâifesine dahil oldukları görülmektedir Meselâ, 1520-1536 yıllarında müstakil yazılmış olan Bahadurlu, Şarklu ve Yüreğirlü cemâatleri bundan sonraki yıllarda Bayad tâifesi çatısı altında yer almaktadırlar.

[34] İlhan Şahin, Aynı makale, s. 689.

[35] Faruk Sümer, Oğuzlar, s. 138.

[36] BA, TD, nr. 68, s. 395.

[37] Bu tabloda, birden fazla şubesi olan cemâatlerin nüfusları toplanarak tek isim altında verilmiştir.

[38] Faruk Sümer, "Osmanlı devrinde Anadolu'da yaşayan bazı Üçoklu Oğuz boylarına mensup teşekküller", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, XI/1-4 (1952), s. 457; Aynı yazar, Oğuzlar, s. 252.

[39] Tahminî nüfusu tespit etmek için genellikle toplam hane sayısı 5 rakamı ile çarpılmakta ve elde edilen rakam da mücerred sayısı ile toplanmaktadır. Fakat, bazı defterlerde mücerredler gösterilmediği için, nüfusu hesaplarken 7 katsayısını kullanmayı daha uygun gördük.

[40] Bu hesaplamada, nefer olarak verilen vergi nüfusunun 2/3'ü hane, 1/3'ü mücerred kabul edilmiş; mücerredler ise,

hanelerin çatısı altında sayıldıkları için, herhangi bir katsayı ile çarpılmamıştır. Taryhy makalalar